DOPAD TRANSFORMÁCIE POĽNOHOSPODÁRSTVA A VSTUPU SLOVENSKA DO EURÓPSKEJ ÚNIE NA ŠTRUKTÚRU PRACOVNÝCH SÍL

Jana Némethová, Petra Jaďuďová

Abstract

The article is focused on analysing the impact of the transformation of agriculture in 1989 to employment in this sector in Slovakia. The changes that have occurred in the various structures of the labour force are related not only to the significant decline of workers in the year 1999, in particular, they relate to age and educational structure of employees. In another part of the article, the impact of the Slovakia entry into the European Union (EU) is monitored on employment in agriculture, which brought a slow-down of the decline in the number of employees. In comparison with the year 2001, the age structure of the population has worsened in recent years. The agricultural population is steadily growing older and the share of employees in the lower age groups is shrinking. The level of qualification of agricultural employees is increasing. Cooperatives are characterized by the most significant employment. In the issue of the support of the employment in agriculture in Slovakia, is necessary to promote more projects aimed at improving the age structure of the workers, to support young start-up farmers and also to support the rural diversification.

Keywords: employment in agriculture, transformation of agriculture, impact of Slovakia entry to the European Union, structures of labour force, rural diversification

Úvod

V príspevku sledujeme dopad transformačného procesu a vstupu Slovenska do Európskej únie na zamestnanosť v poľnohospodárstve v Slovenskej republike. Skúmanie zamestnanosti patrí medzi najdôležitejšie témy analýz agrárnej ekonomiky. V príspevku sa zaoberáme ukazovateľmi štruktúry zamestnanosti podľa pohlavia, veku, vzdelania a pracovného zaradenia. Poľnohospodárstvo už nie je dominantným hospodárskym odvetvím vidieka, i napriek tomu má významnú úlohu v produkcii kvalitných potravín, v údržbe krajiny, poskytuje pracovné miesta pre vidiecke obyvateľstvo. Poľnohospodárstvo má však pre spoločnosť nenahradiiteľnú úlohu v podobe zabezpečovania výživy obyvateľstva. Z toho vyplýva, že jeho produkčná funkcia je najdôležitejšia. V súčasnosti v ekonomike vidieka významnú rolu získavajú malé a stredné podniky, rodinné podniky spracovateľského priemyslu, mladí farmári a renesancia remesiel, čo

smeruje k diverzifikácii ekonomických činnosti, ktorá prináša viac pracovných príležitostí pre obyvateľstvo vidieka.

Cieľom príspevku je predstaviť zmeny ktoré nastali v zamestnanosti v poľnohospodárstve Slovenska v súvislosti s procesom transformácie po roku 1989 a vstupom SR do Európskej únie (EÚ) v roku 2004, kedy sa krajina prispôbila Spoločnej poľnohospodárskej politike (SPP) štátov EÚ. V príspevku teda skúmame dopad týchto dvoch procesov na štruktúru pracovných síl v poľnohospodárstve.

Teoreticko-metodické východiská problematiky

Zamestnanosťou v poľnohospodárstve sa vo svojich príspevkoch komplexne zaoberá Buchta (2013, 2015). Podľa neho znižovanie stavov pracovných síl v poľnohospodárstve je sprievodným javom kontinuálnej reštrukturalizácie agrárneho sektoru. Podľa Jamborovej a Masára (2015) vývoj agrárnej zamestnanosti na Slovensku charakterizuje nielen pokles pracujúcich, ale i podielové zmeny v postavení v zamestnaní, v zastúpení profesijných kategórií, v štruktúre pracujúcich z hľadiska pohlavia, veku, vzdelania a rast počtu nezamestnaných pracovníkov s posledným zamestnaním v poľnohospodárstve, tzv. agrárna nezamestnanosť. Počet pracovných síl v poľnohospodárstve trvale klesá pri raste technologického vybavenia výroby a raste výkonov (Szabo, Grznár, 2015). V súlade s Valachom a Balážovej (2013) do roku 1990 plnilo poľnohospodárstvo z celospoločenského hľadiska významnú sociálnu funkciu, najmä v oblasti zamestnanosti vidieckych regiónov SR. Vstup SR do EÚ nezastavil klesajúci trend zamestnanosti v poľnohospodárstve. SPP sa snaží rôznymi formami zamestnanosť v poľnohospodárstve udržať, napr. dotácie pre mladých poľnohospodárov, ale nízka mzda, neatraktivnosť tohto odvetvia k zvyšovaniu zamestnanosti neprispievajú (Věžník et. al., 2017). Dopadmi vstupu Slovenska do EÚ na poľnohospodárstvo Slovenska a tiež na pracovnú silu v poľnohospodárstve sa zaoberajú vo svojom príspevku Némethová, Dubcová, Kramáreková (2014) a Némethová (2006), ktorá rieši danú problematiku v Nitrianskom kraji. Poľnohospodárstvo postupne stráca svoje dominantné postavenie vo vidieckom prostredí a následne tak vzniká potreba hľadať možné prepojenia s inými výrobnými i nevýrobnými odvetviami. Do popredia sa dostáva naviazanie agrárneho sektoru na cestovný ruch a vznik agroturistiky (Spišiak a kol., 2005). K zachovaniu určitého rozmeru poľnohospodárstva bude nutné udržať život a aktivity na vidieku, vytvárať nové pracovné miesta a podporovať zapojenie mladých ľudí do poľnohospodárstva (Věžník, Svobodová, 2012).

Práve sociálna funkcia v poľnohospodárstve Slovenska bude centrom pozornosti príspevku, keďže v sebe zahŕňa pracovné pozície pre obyvateľstvo vidieka. Pracovná sila spolu s kapitálom a pôdou tvoria kľúčové výrobné faktory, ktoré zabezpečujú výsledok každého poľnohospodárskeho podniku.

K spracovaniu príspevku sme použili štatistické dáta z publikácií ako sú Štrukturálny census fariem z rokov 2001 a 2010. Ďalej sme informácie čerpali zo ŠÚ SR - Štruktúry zamestnancov v poľnohospodárstve 2004-2016. Pracovali sme aj so Správami o poľnohospodárstve a potravinárstve SR (Zelenými správami) za roky 2000-2016. Využili sme tiež interné materiály ŠÚ SR v Bratislave. K dosiahnutiu cieľa sme použili hlavne metódu komparatívnu a analýzy. Štatistické dáta sme spracovali do tabuliek, vyhodnotili ich vývoj indexom, kartograficky sme poukázali na vývojové tendencie a súčasný stav skúmanej problematiky.

Dopad transformácie poľnohospodárstva, po roku 1989, na zamestnanosť v poľnohospodárstve

Situácia v SR pred rokom 1989 nedovoľovala existenciu nezamestnanosti a preto pre agrárny sektor bola charakteristická vysoká prezamestnanosť. Vyplýva to nielen z toho, že v poľnohospodárstve boli zamestnané marginálne sociálne skupiny - to znamená tá časť praceschopnej populácie, ktorá nemala žiadne iné možnosti pracovného uplatnenia a tak veľmi ojedinelý status „nezamestnanej osoby“ v tom období prinútil zamestnať aj osoby s nižším vzdelaním, staršie skupiny či sociálne slabších obyvateľov. V poľnohospodárstve sa v tomto období rozšírili nepoľnohospodárske činnosti tzv. pridružené výroby (Némethová, 2006).

Príčiny vysokej zamestnanosti môžeme hľadať aj v nedostatočne vybudovanej ekonomickej infraštruktúre na vidieku a už uvedené pridružené výroby, väčšinou dobre fungujúce pri poľnohospodárskych družstvách absorbovali značnú časť miestnej populácie, ktorá nenašla uplatnenie v iných odvetviach a zároveň táto činnosť zlepšovala ekonomiku poľnohospodárskeho podniku (Jamborová, Masár, 2005).

Pracovná sila, ktorá bola v tom období zamestnaná v agrárnom sektore, bola najmenej kvalifikovaná v porovnaní s ostatnými odvetvami národného hospodárstva a taktiež sa tu nachádzalo veľké množstvo pracovníkov, ktorí boli v pred dôchodkovom či dôchodkovom veku a tiež sociálne neprispôsobiví zamestnanci, ktorí nenašli uplatnenie v iných oblastiach. Zavádzajúce zmeny hlavne v uplatňovaní nových technológií či postupov a inovácií, pri ktorých sa prejavil tlak na zvýšenie kvality pracovníkov v poľnohospodárstve, v mnohých prípadoch priniesol postupné prepúšťanie.

Transformácia rastlinnej výroby znamenala znižovanie výmery osiatej plochy, zmenu v štruktúre využitia ornej pôdy, zníženie hektárových úrod viacerých plodín, orientáciu na trhové plodiny (olejny) a postupný útlm živočíšnej výroby sa prejavili na klesaní počtu predovšetkým manuálnych a obslužných pracujúcich. Práve v tomto období začína postupná zmena štruktúry hrubého domáceho produktu (HDP) a zamestnanosti v prospech sektoru služieb. Podiel primárneho sektora na celkovej zamestnanosti v národnom hospodárstve

v roku 1995 už dosiahol hodnotu len 5,1 %, čo v porovnaní s rokom 1989 je zníženie počtu pracovníkov o 50 %.

Výrazný úbytok pracovníkov nastáva v agrárnom sektore hlavne do roku 1999 (v roku 1989 bolo zamestnaných 350 956 pracovníkov, v roku 1999 už len 92 291), potom je pokles pracovníkov miernejší (tab. 1). V roku 1994 predstavoval podiel zamestnaných v poľnohospodárstve na celkovej zamestnanosti Slovenska 10,2 %, v štátoch EÚ-15 to bolo v tomto období 5,3 %. Veľkú zmenu pozorujeme v jednotlivých právnych formách poľnohospodárskych subjektov, hlavne v štátnych podnikoch, čo je samozrejme spôsobené vznikom súkromného vlastníctva. V štátnych podnikoch do roku 1999 nastal prudký pokles zamestnancov. Pri porovnaní rokov 1989 a 2000 poklesla zamestnanosť v poľnohospodárstve o 99,7 %. V družstvách poklesla zamestnanosť o 79,9 %, ale stále mali dominantné postavenie v zamestnanosti. V porovnaní s ostatnými ekonomickými činnosťami poľnohospodárstvo zaznamenalo najvýraznejší pokles počtu pracovníkov. Znižovanie zamestnanosti sa týkalo aj ostatných odvetví národného hospodárstva. Výraznejší prísun pracovných síl, v rokoch 1989 a 2000, zaznamenalo iba finančníctvo (268,5 %) (tab. 1).

Tab. 1: Vývoj priemerného evidenčného počtu zamestnancov vo vybraných ekonomických odvetviach v SR v rokoch 1989, 1993, 1999 a 2000

Table 1: Development of average number of registered employees in selected economic factors in SR in 1989, 1993, 1999 a 2000

Odvetvie	Priemerný evidenčný počet zamestnancov (fyzické osoby)				Index 2000/1989 (%)
	1989	1993	1999	2000	
Poľnohospodárstvo (RV a ŽV)	350 956	180 762	92 291	79 384	-77,4
družstvá	277675	132958	64522	55677	-79,9
štátne podniky	72280	38937	471	222	-99,7
Výroba potravín a nápojov	65 049	50 643	47 963	46 523	-28,5
Lesníctvo a ťažba dreva	40 696	27 791	18 547	17 727	-56,4
Stavebníctvo	221 798	106 055	69 901	59 053	-73,4
Priemysel spolu	727 293	547 381	459 743	445 433	-38,8
Doprava a skladovanie	158 047	140 995	123 999	119 036	-24,7
Finančné a poisť. činnosti	9 484	19 752	35 515	34 952	268,5
Výroba textilu	47 801	32 151	18 485	17 198	-64,0

*(do roku 1996 v organizáciách s 25 a viac zamestnancami od roku 1997 nad 20 zamestnancov)

Zdroj: Zelená správa (2000), 2018

Trh práce v SR sa neprispôbil novovzniknutej situácii a neposkytol prepusteným zamestnancom v poľnohospodárstve nové pracovné pozície. Tým vznikla agrárna nezamestnanosť, čiže segment nezamestnanej populácie, ktorý mal posledné zamestnanie v poľnohospodárstve. Ide o špecifickú skupinu pracovníkov, ktorá sa veľmi ťažko reintegruje do nových podmienok na trhu práce. Príčinou je ich zhoršená mobilita, nízka kvalifikačná úroveň, nevôľa rekvalifikovať sa a pod. (Némethová, 2006). Väčšinou išlo o poľnohospodárske regióny južného a juhovýchodného Slovenska, v ktorých poľnohospodárstvo zamestnávalo vysoké počty nekvalifikovaného vidieckeho obyvateľstva.

Výrazný pokles pracujúcich v poľnohospodárstve bol medzi rokmi 1990 a 1991, kedy medziročná zmena dosiahla (-19,6 %) a veľmi intenzívne klesanie pokračovalo aj do roku 1992 (-19,4 %), kedy bolo v poľnohospodárstve zamestnaných len 211 594 pracovníkov (tab. 2). V rokoch 1999, 2000 a 2001 bol počet zamestnaných menej ako 100 tis.

Tab. 2: Vývoj zamestnanosti v poľnohospodárstve v SR v rokoch 1989 - 2001

Table 2: Development of employment in agriculture in SR in period 1989-2001

Rok	Ukazovateľ	
	počet zamestnancov v poľnohospodárstve*	medziročná zmena (%)
1989	360 699	x
1990	326 660	-9,4
1991	262 602	-19,6
1992	211 594	-19,4
1993	178 809	-15,5
1994	155 699	-12,9
1996	132 901	-8,2
1997	116 901	-11,5
1998	105 993	-9,3
1999	91 545	-13,6
2000	78 607	-14,1
2001	72 067	-8,3

* (do roku 1996 nad 25 zamestnancov, od roku 1997 nad 20 zamestnancov)

Zdroj: Zelená správa (2000), 2018

V roku 2001 podľa ŠÚ SR bolo na Slovensku trvale činných zamestnancov v poľnohospodárstve 72 067 (tab. 2) a na dohodu pracovalo iba 707 osôb. Z hľadiska hlavnej profesie prevládala profesia trvale činní robotníci v živočíšnej výrobe (20 414 pracovníkov). Trvale činných vedúcich technických a administratívnych pracovníkov bolo 13 805. Robotníkov trvale činných v rastlinnej výrobe pracovalo 11 312.

Podiel nezamestnaných osôb s posledným zamestnaním v poľnohospodárstve na celkovom počte evidovaných nezamestnaných sa znížil o 0,4 % a dosiahol 6,7 % (r. 2000). Zmenili sa prvotné ciele zamestnať akéhokoľvek pracovníka bez ohľadu na jeho kvalifikáciu, mzdové ohodnotenie a produktivitu. Nahradili sa novými - vytvoriť lepšie pracovné príležitosti, ktoré sú síce náročnejšie na zručnosti a znalosti zamestnancov, ale sú spojené práve s technologickými inováciami, vyššími mzdami a vyššou produktivitou (Buček, Borárosová, Sopkuliak, 2010). S takýmto prístupom, ktorý viac uprednostnil kvalitu pracovníkov, mohla aj naďalej rásť poľnohospodárska produkcia, aj keď podniky v tomto období zamestnávali stále menej a menej pracovníkov.

Podľa štrukturálneho cenzu fariem v roku 2001 pracovalo v poľnohospodárstve 84 291 pracovníkov. Z hľadiska pohlavia najviac bolo zamestnaných 58 004 mužov. Podľa veku na farmách právnických osôb pracovalo viac osôb vo veku od 45 do 49 rokov (20,2 %), iba 4,1 % pracovníkov bolo vo veku do 24 rokov. Na celom území Slovenska prevládali v roku 2001 zamestnanci so skončeným stredoškolským vzdelaním (41 217 pracovníkov). Vzhľadom na zastúpenie starších vekových skupín zamestnancov a tiež na menej náročné pracovné úkony, čo sa týka kvalifikácie, v agrárnom sektore vo veľkej miere nachádzali uplatnenie aj zamestnanci so základným vzdelaním (v roku 2001 bolo zamestnaných 21 922 osôb). Podľa profesie pracovníkov v porovnaní so situáciou pred rokom 1989 sa do roku 2001 zmenil hlavne počet robotníkov a technicko-administratívnych pracovníkov u ktorých bola pred transformáciou poľnohospodárstva evidovaná vysoká prezamestnanosť. Pozitívnym javom bolo postupné zvyšovanie vzdelanostnej úrovne zamestnancov, čo je dôsledkom modernejšej a vyspelejšej úrovne poľnohospodárskej výroby, jej mechanizácie a automatizácie, ktorá si vyžaduje vyššie vzdelanie pracovníkov. Strata pracovných síl v poľnohospodárstve Slovenska naďalej pretrvávala i v čase jeho začleňovania do EÚ.

Dopad vstupu SR do EÚ v roku 2004 na zamestnanosť v poľnohospodárstve

Nový charakter riadenia a politické smerovanie krajín vstupujúcich do EÚ, vlastnícke vzťahy, a tým aj organizačné štruktúry spoločnosti sa premietli aj do dovedy odlišnej štátnej poľnohospodárskej politiky. Tento proces zmien, prispôsobovania sa novým trhovým a konkurenčným podmienkam, ktoré priniesla SPP EÚ a aplikovanie moderných technológií v poľnohospodárskej výrobe, bol v každej krajine časovo, kvalitatívne a kvantitatívne rozdielny (Buchta, 2013). Vstup Slovenska do EÚ priniesol pre SR nové možnosti, hlavne čo sa týka vývozu domácich výrobkov do zahraničia, získavanie dotácií z fondov EÚ, prácu v zahraničí, ale aj problémy s ekonomikou výroby a taktiež slabšiu konkurencieschopnosť slovenských výrobkov. To všetko sa prejavilo v obmedzení poľnohospodárskej výroby s dopadom na jej zamestnanosť.

V období rokov 2004 a 2017 poľnohospodárstvo zaznamenalo viac ako 50 % pokles zamestnancov. Väčší pokles (-69,2 %) sa týkal iba výroby textilu. V tab. 3 uvádzame porovnanie priemerného evidenčného počtu zamestnancov v poľnohospodárstve s ostatnými ekonomickými činnosťami národného hospodárstva.

Tab. 3: Vývoj priemerného evidenčného počtu zamestnancov vo vybraných ekonomických odvetviach v SR v rokoch 2004, 2007, 2010, 2013, 2016 a 2017
Table 3: Development of average number of registered employees in selected economic factors in SR in 2004, 2007, 2010, 2013, 2016 a 2017

Odvetvie	Priemerný evidenčný počet zamestnancov (fyzické osoby)						Index 2017/2004 (%)
	2004	2007	2010	2013	2016	2017	
Poľnohospodárstvo (RV a ŽV)	51 019	42 562	32 750	26 703	26 558	23 969	-53,0
Výroba potravín a nápojov	38 268	33 746	30 595	28 315	29 298	29 545	-22,8
Lesníctvo a ťažba dreva	9 382	6 581	5 020	4 850	5 038	5 085	-45,8
Stavebníctvo	45 328	48 495	47 336	38 205	35 582	35 029	-22,7
Priemysel spolu	416 675	432 085	319 699	331 202	364 008	378 477	-9,2
Doprava a skladovanie	102 623	100 644	90 763	92 313	97 533	113 345	10,4
Finančné a poisť. činnosti	31 657	32 095	31 553	31 286	32 670	32 026	1,2
Výroba textilu	15 651	13 863	4 022	4 511	4 820	4 825	-69,2

Zdroj: ŠÚ SR, 2018

V roku 2003 na Slovensku pracovalo v poľnohospodárstve 99,4 tis. osôb, do roku 2004 sa počet pracovníkov znížil o 12,8 tis. osôb, čo predstavuje medziročnú zmenu (-10,9 %) (Zelená správa, 2005). V roku 2004 z celkového počtu zamestnaných bolo 49 938 osôb trvale činných a 31 458 osôb pracovalo na dohodu. Spolu pracovalo v poľnohospodárstve 81 396 osôb (tab. 4). Z hľadiska hlavnej profesie prevládala profesia trvale činní robotníci v živočíšnej výrobe - 14 033 pracovníkov. Trvale činných vedúcich technických a administratívnych pracovníkov bolo 10 277 pracovníkov. Robotníkov trvale činných v rastlinnej výrobe pracovalo 8 586. Podľa vekovej štruktúry zamestnancov v roku 2004 pracovalo najviac osôb vo vekovej kategórii 45-49 rokov (21,7 %). Nízky podiel sa týkal zamestnancov do 24 rokov (4,0 %). Z hľadiska vzdelania prevládali zamestnanci vyučení v odbore (53,7 %). Stále ešte pomerne vysoký podiel dosahovali zamestnanci so základným vzdelaním (13,8 %). Z hľadiska právnych foriem hospodárenia, tak ako v predchádzajúcich rokoch, najvyšší podiel agrárnej zamestnanosti vytvárali poľnohospodárske družstvá (67,8 %) a obchodné spoločnosti sa vyznačovali 30,4 % podielom na zamestnanosti.

Od vstupu Slovenska do Európskej únie sa spomalil medziročný pokles počtu zamestnancov. Za posledných desať rokov dochádza k poklesu počtu pracovných síl v poľnohospodárstve Slovenska vo všetkých pracovných pozíciách. Pokles pracovných síl sa prejavil intenzívnejšie v novoprijatých štátoch ako v pôvodných štátoch Európskej únie. Na druhej strane je potrebné uviesť, že nové členské štáty majú vyšší podiel poľnohospodárstva na HDP, ale aj na zamestnanosti. V pôvodnej EÚ-15 bola miera zamestnanosti v poľnohospodárstve zhruba 3 %, kým novoprijaté štáty mali tento podiel aj okolo 15 % (Némethová, Dubcová, Kramáreková, 2014). Vývoj zamestnanosti v poľnohospodárstve Slovenska je v súlade so štrukturálnymi zmenami, ktoré prebiehajú aj v ostatných štátoch EÚ. Trend znižovania počtu pracovných síl v poľnohospodárstve je zaznamenaný vo všetkých štátoch EÚ. Napr. v štátoch V4 je vývoj podielu zamestnancov v poľnohospodárstve na celkovej zamestnanosti nasledovný: Česká republika 4,0 % (r. 2005) a v roku 2015 už iba 2,6 %, Slovensko - 4,8 % (r. 2005) a v roku 2015 - 3,4 %, Maďarsko - 4,9 % (r. 2005), - 4,5 % (r. 2015), Poľsko - 17,4 % (r. 2005), - 11,3 % (r. 2015). Najvyšší podiel zamestnancov v poľnohospodárstve v roku 2015 je okrem Poľska v štátoch Rumunsko - 26,4 %, Grécko - 13,2 %, Slovinsko - 9,0 %, Lotyšsko - 7,6 %, Bulharsko - 6,9 % (www.data.worldbank.org, 2018).

Do roku 2016 v porovnaní s rokom 2004 na Slovensku poklesol počet trvale činných zamestnancov o 48,7 % a počet zamestnaných na dohodu o 65,2 %. Celkový pokles pracujúcich v poľnohospodárstve predstavoval hodnotu (-55,1 %) (tab. 3)

Podľa výsledkov ŠÚ a výsledkov Štrukturálneho cenzu fariem v roku 2010 bolo na Slovensku trvale činných zamestnancov v poľnohospodárstve spolu 31 685. Oproti roku 2001 došlo k poklesu o 56,0 %. Na dohodu pracovalo 22 382 osôb, ich počet sa zvýšil o 21 675 osôb (r. 2001 - 707 osôb). Z hľadiska hlavnej profesie prevládala profesia trvale činní robotníci v živočíšnej výrobe 8 749 pracovníkov, čo predstavuje pokles oproti roku 2001 (-57,1 %). Trvale činných vedúcich technických a administratívnych pracovníkov bolo 7 019 pracovníkov (pokles o 52,4 %). Robotníkov trvale činných v rastlinnej výrobe pracovalo 5 824 (-48,5 %).

V Štrukturálnom cenzu fariem 2010 - komplexné výsledky, sa informácie o jednotlivých štruktúrach pracovných síl nenachádzali, preto sme vekovú štruktúru zamestnancov v poľnohospodárstve analyzovali na základe dát ŠÚ SR (Výberové zisťovanie pracovných síl - Štruktúry zamestnancov rok 2015). V roku 2015 pracovalo v poľnohospodárstve 26 861 trvale činných zamestnancov a na dohodu 13 681. Pretrvávajúci pokles zamestnancov bol zaznamenaný vo všetkých profesiách. V živočíšnej výrobe bolo v roku 2015 zamestnaných 7 340 pracovníkov a v rastlinnej výrobe 5 782. V sledovanom roku 2015 boli najpočetnejšími vekovými kategóriami pracujúci vo veku 55-59 rokov (20,0 %) a 50-54 rokov (15,5 %). V porovnaní s rokmi 2001 a 2004 sa veková štruktúra

obyvateľstva v roku 2010 zhoršila, o čom svedčí nižší podiel pracujúcich vo vekovej skupine 20-24 (2,8 %). Čo sa týka vývoja priemerného veku zamestnancov v poľnohospodárstve v porovnaní s rokom 1989, kedy dosiahol priemerný vek približne 41 rokov, v roku 2014 to bolo už 46,6 rokov, pričom vyšší vek dosiahla práve mužská populácia (Jamborová, Masár, 2015). Poľnohospodárska populácia v posledných rokoch neustále starne a klesá podiel mladej generácie - znižuje sa podiel zamestnancov v nižších vekových skupinách a na úkor toho pribúdajú vekové kategórie najstaršie. Úbytok pracovníkov po roku 2004 bol spôsobený hlavne prirodzeným odchodom starších pracovníkov do dôchodku. Hlavnou príčinou nepriaznivej vekovej štruktúry je dlhodobý nedostatok mladších zamestnancov, ale i pokračujúci útlm hlavne živočišnej výroby, nižšia cena vykonanej práce a situácia na trhu práce.

Tab. 3: Vývoj počtu zamestnancov v poľnohospodárstve Slovenska v rokoch 2004 – 2016

Table 3: Development of number of agricultural employees in Slovakia in period 2004 – 2016

Rok	Počet trvale činných zamestnancov	Počet osôb pracujúcich na dohodu	Počet pracujúcich spolu
2004	49 938	31 458	81 396
2005	48 362	31 307	79 669
2006	44 630	26 464	71 094
2007	41 723	24 987	66 710
2008	38 370	24 940	63 310
2009	35 023	23 331	58 354
2010	31 685	22 382	54 067
2011	29 724	23 772	53 496
2012	28 835	22 056	50 891
2013	28 231	15 528	43 759
2014	27 694	14 140	41 834
2015	26 861	13 681	40 542
2016	25 595	10 962	36 557

Zdroj: ŠÚ SR, 2017

Nadalej z hľadiska vzdelania je najvyšší podiel zamestnancov v poľnohospodárstve vyučených v odbore (45,1 %). Je pozitívne, že sa znižuje podiel zamestnancov so základným vzdelaním (8,3 % r. 2015). V porovnaní s rokom 1989 po roku 2004 viac poklesli zamestnanci s ukončeným základných vzdelaním a všeobecne sa zvýšila úroveň kvalifikácie zamestnancov agrárneho sektora. I napriek tomu je vzdelanostná štruktúra pracovných síl primárneho sektora ešte stále horšia ako v ostatných odvetviach národného hospodárstva.

Tento sektor má stále nižší kvalifikačný potenciál. Kategória pracovníkov bez školského vzdelania sa už v agrárnom sektore nevyskytuje. Mierne sa zvyšuje podiel pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním (Jamborová, Masár, 2015). V roku 2015 sa zvýšil podiel pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním na 9,2 %, v roku 2004 bol podiel týchto pracovníkov iba 6,9 %.

Vo všetkých profesiách podľa právnych foriem subjektov bolo v rámci Slovenska zistené znižovanie počtu pracovníkov. Stále zostáva najviac pracovníkov zamestnaných v právnej forme - družstvo. Na druhej strane práve v družstvách je pokles pracovníkov výraznejší ako v ostatných typoch subjektov vo všetkých pracovných pozíciách. Napr. v roku 2004 pracovalo na družstvách 34 580 zamestnancov a v roku 2015 iba 15 769. Vývoj zamestnanosti v spol. s r.o. má miernejší priebeh. Napr. v roku 2004 pracovalo v spol. s r.o. 8 640 zamestnancov a v roku 2015 - 6 848. Družstvá všeobecne ťažšie reagujú na situáciu na trhu, keďže patria medzi väčšie podniky a nie sú tak flexibilné ako menšie obchodné spoločnosti. Na druhej strane sú stabilnejšie voči krízam a hospodárskym problémom.

Pokles zamestnancov v poľnohospodárstve na úrovni krajov Slovenska vyjadruje mapa 1. Vo všetkých krajoch Slovenska v sledovaných rokoch 2005, 2010 a 2016 dochádza k znižovaniu zamestnancov, pričom výraznejší pokles nastal v poľnohospodársky najviac využívanom kraji v Nitrianskom.

Mapa 1: Vývoj počtu zamestnaných v poľnohospodárstve v krajoch Slovenska v rokoch 2005, 2010 a 2016

Mapa 1: Development of number of employees in agriculture in regions of Slovakia in years of 2005, 2010 a 2016

Na Slovensku sa vyššou zamestnanosťou vyznačujú farmy právnických osôb (mapa 2). V roku 2010 na farmách právnických osôb pracovalo 42 596, do roku 2016 sa počet týchto zamestnancov znížil na 36 984 (-13,2 %). Zníženie počtu zamestnancov sa týkalo aj fariem fyzických osôb (-18,9 %). V roku 2016 pracovalo na týchto farmách 1 554 stálych zamestnancov. Pokles zamestnancov vo farmách právnických a fyzických osôb je pozorovaný aj na úrovni okresov Slovenska. Pričom výraznejší pokles je zaznamenaný v okresoch poľnohospodársky najviac využívaných na Podunajskej a Východoslovenskej nížine (mapa 2 a 3).

Mapa 2: Počet stálych zamestnancov podľa právnej formy poľnohospodárskeho subjektu v okresoch Slovenska v roku 2010

Mapa 2: Number of permanent employees according to the legal status of agricultural subject in districts of Slovakia in year 2010

Mapa 3: Počet stálych zamestnancov podľa právnej formy subjektu v okresoch Slovenska v roku 2016

Mapa 3: Number of permanent employees according to the legal status of agricultural subject in districts of Slovakia in year 2016

Za poklesom pracujúcich v agrárnom sektore je potrebné vidieť množstvo nových technológií a inovácií, ktoré sa čoraz viac uplatňujú v poľnohospodárstve, ale aj pôsobenie spoločnej poľnohospodárskej politiky.

Možnosti tvorby nových pracovných miest v poľnohospodárstve

V roku 2009 bol aj agrárny sektor postihnutý hospodárskou krízou a zaznamenal výraznejší záporný výsledok hospodárenia. Bol to prvý stratový rok poľnohospodárstva od vstupu Slovenska do EÚ. K tomuto vývoju prispeli viaceré faktory, ale aj dôsledky svetovej hospodárskej krízy, prudký pád cien komodít, ktoré sa následne cez trhové systémy premietli aj do slovenského poľnohospodárstva (Zelená správa, 2010). Pozitívne zmeny prinieslo obdobie po roku 2013. V roku 2014 podiel poľnohospodárstva na zamestnanosti v národnom hospodárstve narástol na 3,26 % (tab. 5) a rast pokračoval aj v roku 2015 (3,28 %).

Tab. 5: Podiel poľnohospodárstva na zamestnanosti v SR v rokoch 2008 - 2015

Table 5: Share of agriculture on employment in SR in the period 2008 - 2015

Poľnohospodárstvo	Rok							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
podiel na zamestnanosti v NH (%)	4,82	4,56	4,39	4,38	3,19	3,18	3,26	3,28

Zdroj: Zelené správy (2012, 2014, 2016), 2017

Pozitívne zmeny v agrárnom sektore v posledných rokoch (2013 - 2016) sú vo veľkej miere zapríčinené výsledkami opatrení na vytváranie pracovných príležitostí v rámci Programu rozvoja vidieka SR 2007 - 2013 (Buchta, 2015). Prostredníctvom SPP EÚ sú k dispozícii finančné prostriedky na pomoc mladým poľnohospodárom pri zakladaní a rozvíjaní podnikania. Mladí farmári sa v súčasnosti môžu uchádzať o nenávratný finančný príspevok v rámci podopatrenia 6.1 a získať štatút poľnohospodára v rámci Programu rozvoja vidieka na roky 2014 – 2020 alebo v rámci podopatrenia 6.3 získať finančnú pomoc na začatie podnikateľskej činnosti. Je potrebné podporovať generačnú obmenu pracovníkov v poľnohospodárstve zvýhodnením projektov prispievajúcich k zlepšeniu vekovej štruktúry pracovníkov a podporovať najmä mladých začínajúcich farmárov (Jamborová, Masár, 2015). Okrem finančných dotácií na podporu zamestnanosti v poľnohospodárstve prispeli k rastu zamestnanosti mladých aj diverzifikácia výroby, ekologické poľnohospodárstvo, finalizácia poľnohospodárskych produktov a v neposlednom rade aj rozvoj agroturistiky. Podľa Věžníka a Svobodovej (2008) aj v ČR je ohrozujúcim prvkom s výhľadom do budúcnosti staršia veková štruktúra zamestnancov v poľnohospodárstve. Zatraktívnenie poľnohospodárstva a získanie mladších pracovníkov je dôležitou súčasťou štrukturálnej politiky EÚ.

Vzhľadom na podporu diverzifikácie poľnohospodárskych podnikov, môžeme vidieť na Slovensku, ale aj v iných štátoch Európy snahu o transformáciu

poľnohospodárstva na multifunkčné poľnohospodárstvo. Spotrebitelia v súčasnosti čím ďalej tým viac uprednostňujú nákup poľnohospodárskych produktov od domácich výrobcov, kde majú overenú ich kvalitu a hlavne pôvod. Potravinárske spracovanie vlastnoručne získaných plodín alebo živočíšnych produktov sa stáva viac rozšíreným na rodinných farmách. Takýmto spôsobom sa zvyšuje zamestnanosť, životná úroveň vidieckych regiónov a konkurencieschopnosť domácich produktov, čo prispieva k pozitívnemu rozvoju regiónov (Tóthová, Fil'a, 2014).

Rozvoj vidieka a diverzifikácia poľnohospodárskej výroby sú oblasti, do ktorých budú i v budúcnosti smerované prostriedky z finančných zdrojov Európskej únie. Veľké poľnohospodárske subjekty sú zamerané najmä na pestovanie obilnín, olejnin alebo chov hospodárskych zvierat vo veľkom počte, ale malí a rodinní farmári sa viac venujú špecializovanej rastlinnej a živočíšnej výrobe a tým prispievajú viac k diverzifikácii poľnohospodárskej výroby. Európska únia vníma diverzifikáciu poľnohospodárskej výroby nielen ako výhodu pre farmárov samotných, ale aj ako pridanú hodnotu pre ekonomiku vidieka a tvorbu nových pracovných miest. Poľnohospodárstvo vníma ako oblasť, ktorá je úzko spojená s potravinárskym priemyslom, turizmom a obchodom.

Záver

Pokles počtu pracovných síl v poľnohospodárstve na Slovensku zodpovedá trendu vyspelých európskych štátov a súvisí s rastom technickej a technologickej vybavenosti výroby. K jeho priaznivým efektom patrí rast produktivity práce a znižovanie pracovných nákladov. K negatívnym dopadom patrí rast nezamestnanosti a ťažkosti pri rekvalifikácii pracovníkov na iné pracovné pozície (Szabo, Grznár, 2015). Výrazný úbytok pracovníkov nastal v agrárnom sektore hlavne do roku 1999, potom bol pokles pracovníkov miernejší. Trh práce v SR sa neprispôbil novovzniknutej situácii, ktorú priniesla transformácia poľnohospodárstva a neposkytol prepusteným zamestnancom nové pracovné pozície, tým vznikla agrárna nezamestnanosť. Podľa výsledkov ŠÚ SR v roku 2001 na Slovensku bolo trvale činných zamestnancov v poľnohospodárstve 72 067, na dohodu pracovalo iba 707 osôb. Z hľadiska hlavnej profesie prevládala profesia trvale činní robotníci v živočíšnej výrobe - 20 414 pracovníkov.

Od vstupu Slovenska do Európskej únie sa spomalil medziročný pokles počtu zamestnancov. Podľa údajov zo ŠÚ SR v roku 2010 bolo evidovaných trvale činných zamestnancov v poľnohospodárstve spolu 31 685, oproti roku 2001 došlo k poklesu o 56,0 %. Z hľadiska hlavnej profesie prevládala tiež profesia trvale činní robotníci v živočíšnej výrobe 8 749 pracovníkov, čo predstavuje pokles oproti roku 2001 (-57,1 %). V roku 2015 pracovalo v poľnohospodárstve 26 861 trvale činných zamestnancov a na dohodu 13 681. Pretrvávajúci pokles zamestnancov bol zaznamenaný vo všetkých profesiách. V živočíšnej výrobe

v roku 2015 pracovalo 7 340 pracovníkov a v rastlinnej výrobe 5 782. V roku 2015 sú najpočetnejšími vekovými kategóriami pracujúci vo veku 55-59 rokov (20,0 %) a 50-54 rokov (15,5 %). V porovnaní s rokom 2001 sa veková štruktúra obyvateľstva zhoršila, o čom svedčí nižší podiel pracujúcich vo vekovej skupine 20-24 (2,8 %). Poľnohospodárska populácia aj v posledných rokoch starne a znižuje sa podiel zamestnancov v nižších vekových skupinách a na úkor toho pribúdajú vekové kategórie najstaršie. Zvyšuje sa aj priemerný vek zamestnancov, v roku 2014 bol 46,6 rokov. V porovnaní s rokmi 2001 a 2004, v roku 2010 výrazne poklesli zamestnanci s ukončeným základným vzdelaním a všeobecne sa zvýšila celková úroveň kvalifikácie zamestnancov agrárneho sektora. Najčastejšie právne formy subjektov v poľnohospodárstve naďalej zostávajú družstvá so 65 % zamestnanosťou a spol. s r.o. s viac ako 30 %. V rámci podpory zamestnanosti v poľnohospodárstve bude potrebné podporovať generačnú obmenu pracovníkov, zlepšovať vekovú štruktúru pracovníkov a podporovať najmä mladých začínajúcich farmárov. Podporné opatrenia EÚ priniesli možnosti nových pracovných miest, ktoré môžu na vidieku vzniknúť, pričom najväčší potenciál je práve v diverzifikácii výrobných štruktúr poľnohospodárskych subjektov.

Podakovanie

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0934/17 „Transformácia využívania kultúrnej krajiny Slovenska za ostatných 250 rokov a predikcia jej ďalšieho vývoja“.

Literatúra

- BUČEK, J. – BORÁROSOVÁ Z. – SOPKULIAK, A. 2010. *Miestne financie a miestny ekonomický rozvoj*. Bratislava: Geo-grafika, 2010. 198 s. ISBN 978-80-89317-12-7.
- BUCHTA, S. 2013. Agrárna zamestnanosť a možnosti tvorby nových pracovných miest. In *Ekonomika poľnohospodárstva*. ISSN 1338-6336, 2013, roč. 13, č. 2, s. 51-68.
- BUCHTA, S. 2015. Agrárna zamestnanosť sa vlni prvý raz od roku 1989 zvýšila. In *Slovo.sk* [online]. [cit. 2018-03-14]. Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/c/Agrarna_zamestnanost_sa_vlni_prvy_raz_od_roku_1989_zvysila>.
- INTERNÉ MATERIÁLY ŠTATISTICKÉHO ÚRADU SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2018. Bratislava.
- JAMBOROVÁ, M. – MASÁR, I. 2015. Vývojové tendencie zamestnanosti v agrárnom sektore a v potravinárskej výrobe v poslednej dekáde (2005-2014) na Slovensku. In *Ekonomika poľnohospodárstva*. ISSN 1338-6336, 2015, roč. 15, č. 4, s. 109-123.

- MINISTERSTVO PÔDOHOSPODÁRSTVA A ROZVOJA VIDIEKA SR. 2017. *Správy o poľnohospodárstve a potravinárstve v SR (Zelené správy) za roky 2000 - 2016*. Dostupné na internete: <<http://www.mpsr.sk/index.php?navID=122&ofs1=0>>.
- NÉMETHOVÁ, J. 2006. Geografické aspekty agrárnej zamestnanosti v agrosubjektoch okresu Nitra. In *GEO Information*. ISSN 1336-7234, 2006, roč. 3, č. 3, s. 53-63.
- NÉMETHOVÁ, J. – DUBCOVÁ, A. – KRAMÁREKOVÁ, H. 2014. The impacts of the European Union's common agricultural policy on agriculture in Slovakia. In *Moravian Geographical Reports*. ISSN 1210-8812, 2014. vol. 22, no. 4, pp. 51-64.
- ROZBORILOVÁ, E. 2012. *Štrukturálny census fariem 2010 - komplexné výsledky*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012. 136 s. ISBN 978-80-8121-163-8.
- SPIŠIAK, P. a kol. 2005. *Agrorurálne štruktúry Slovenska po roku 1989*. 1. vyd. Bratislava: Geo - grafika, 2005. 186 s. ISBN 80-969338-4-1.
- SZABO, Ľ. – GRZNÁR, M. 2015. Pracovné sily a výkonnosť poľnohospodárstva v SR. In *Ekonomika poľnohospodárstva*. ISSN 1338-6336, 2015, roč. 15, č. 3, s. 4-13.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2002. *Štrukturálny census fariem 2001 - Pracovné sily*. Bratislava: Štatistický úrad SR, 2002. 13 s. ISBN 80-8058-300-5.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2017. *Štruktúry zamestnancov v poľnohospodárstve 2004-2016*. <https://slovak.statistics.sk/wps/portal> (2017-2-12)
- TÓTHOVÁ, V. – FIĽA, M. 2014. Hodnotenie diverzifikácie poľnohospodárskych subjektov v kontexte rozsahu obhospodarovanej pôdy. In *Ekonomika poľnohospodárstva*. ISSN 1338-6336, 2014, roč. 14, č. 3, s. 69-81.
- VĚŽNÍK, A. – SVOBODOVÁ, H. 2008. K problematice zemědělství na území MAS Boskovicko PLUS. In *Geographia Cassoviensis*. ISSN 1337-6748, 2008, roč. 2, č. 1, s. 195-200.
- VĚŽNÍK, A. – SVOBODOVÁ, H. 2012. Vývoj zemědělství kraje Vysočina pod vlivem Společné Zemědělské politiky EU. In *Geographia Cassoviensis*. ISSN 1337-6748, 2012, roč. 6, č. 1, s. 81-92.
- VĚŽNÍK, A. – SVOBODOVÁ, H. – NÉMETHOVÁ, J. – HRADICKÝ, J. 2017. Livestock production in Czechia and Slovakia, ten years beyond EU accession. In *Human Geographies : Journal of Studies and Research in Human Geography*. ISSN 1843-6587, 2017, vol. 11, no. 1, pp. 77-94.
- WORLD BANK. 2018. *Employment in agriculture*. [cit. 2018-02-18]. www.data.worldbank.org/indicator/

THE IMPACT OF AGRICULTURE TRANSFORMATION AND SLOVAKIA'S ACCESSION TO THE EU ON THE STRUCTURE OF LABOUR FORCE

Summary

The decrease in the number of the labour force in agriculture in Slovakia corresponds to the trend of developed European states and it is associated with the growth of technical and technological equipment of production. Its beneficial effects include the growth in labour productivity and reduction of labour costs. Negative effects include the growth of unemployment and the difficulty in retraining workers for other occupations (Szabo, Grznár, 2015). The significant decrease of workers occurred in agricultural sector mainly till the year 1999, then a decline of workers was milder. The labour market in the Slovak Republic did not adapt to the new situation, which has brought the transformation of agriculture and has not offered laid-off employees a new job position. This created agricultural unemployment. According to the results of the Statistical Office of the Slovak Republic from the year 2001, , there were permanently employed staff of 72 067 workers in the year 2001, while on the agreement there were only 707 persons. From the point of view of the main occupation, the permanently employed workers of animal production dominated with the number of 20 414 workers.

Since Slovakia had entered the European Union, the year-on-year decrease in the number of employees slowed down. According to data from the Statistical Office of the Slovak Republic, from the year 2010, there were registered 31 685 permanently employed staff in agriculture, compared to 2001 there was a decrease of 56.0%. From the point of view of the main occupation, the permanently employed workers in animal production also dominated by the number of 8 749 employees, but it also represents a decrease compared to the year 2001 (-57.1%). In 2015, 26 861 permanently employed workers worked together with 13 681 people on the agreement in agriculture. A persistent decrease of employees was recorded in all the occupation. In animal production in the year 2015, there were 7 340 workers and 5 782 workers in crop production. The age category of 55-69 years old workers (20.0%) was the most represented together with 50-54 years old people (15.5%). In comparison with the year 2001, the age structure of the population has worsened, as evidenced by the lower share of the employed age group of 20-24 years old workers (2.8%). In recent years, the agricultural population has been ageing and it is reducing the proportion of employees in the lower age groups and the increase of the oldest age categories. Also, the average age of employees is increasing, in 2014 it was 46.6 years. In comparison with the year 2001, in 2010 there was a significant decrease in employees with completed primary education, and generally assumed, the overall level of qualification of employees increased. The most common legal forms of agricultural subjects are

still the cooperatives with 65% of employment and then the limited liability companies with more than 30%. In support of the employment, it will be necessary to support the generational replacement of workers, to improve the age structure of workers and in particular, to encourage young start-up farmers. The support measures of the EU brought the possibility of new jobs, which may arise in the countryside with the greatest potential in the diversification of the farm production structure.

RNDr. Jana Némethová, PhD.

Bc. Petra Jadudová

Katedra geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF v Nitre

Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra

E-mail: jnemethova@ukf.sk, petra.jadudova@student.ukf.sk